

РОЗДІЛ 7

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 314.18(477)(045)

Говорко О. В.

Хмельницький національний університет

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено сучасний стан, проблеми та фактори, що впливають на демографічну ситуацію в Україні. Розглянуто перспективи підвищення якійсної структури народонаселення, збереження та відтворення його життєвого і трудового потенціалу. Визначено пріоритетні завдання демографічного розвитку країни. **Ключові слова:** демографічні показники, перепис населення, народжуваність, смертність, тривалість життя, природний рух, здоров'я населення.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні ми маємо справу з епідемією надсмертності, низької народжуваності та зниження тривалості життя. Україна вмирає і цей процес, на жаль, при збереженні сьогоденного ставлення до нього суспільства має тенденцію до прогресії у бік погіршення. «Об'єктивні умови», створені за останній період часу, не дозволяють подолати цю найнебезпечнішу тенденцію «природнім» шляхом. Якщо не змінити ситуацію докорінно на краще, залишити все без змін – через п'ятнадцять-двадцять років нас може просто не стати. У людей просто не знайдеться сил і рішучості відстоювати інтереси держави в найближчому майбутньому, якщо вони будуть бачити збереження цієї тенденції і відсутність дій політичної еліти країни, спрямованих на її подолання.

Для комплексної оцінки стану здоров'я населення, складання науково обґрунтованих прогнозів і цілеспрямованої організації медичної допомоги при плануванні заходів із охорони здоров'я, широко використовуються демографічні дані. Ось чому серед медичних показників здоров'я населення важливу роль відіграють демографічні показники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам демографії та факторам, що на неї впливають присвячено багато праць провідних вчених-демографів і соціологів, таких як Д. Богиня, І. Гнибіденко, Е. Лібанова, С. Пирожков, І. Петрова, О. Позняк, І. Прибиткова, В. Стещенко, П. Шевчук та ін. [8].

Постановка завдання. Через політичну нестабільність та впровадження нових реформ у країні мають місце питання, які ще не досліджені в повній мірі і потребують подальшого доопрацювання. Тому метою статті є дослідження демографічної ситуації в Україні, визначення проблем та факторів що на неї впливають, а також встановлення низки пріоритетних завдань для демографічного розвитку держави в цілому.

Виклад основного матеріалу. Основним джерелом інформації про чисельність і склад населення є перепис населення. Це великомасштабне статистичне дослідження, мета якого встановити точні дані про чисельність і склад населення тієї чи іншої країни. Програма перепису, тобто інформація стосовно кожного громадянина, готується заздалегідь. Перепис населення за повнотою є суцільним дослідженням, а за часом збирання –

одночасним, бо проводиться на певну, так звану «критичну дату». Перепис проводиться шляхом обходу та опитування населення на дату перепису.

В періоди між переписами робиться спеціальний перерахунок чисельності населення на основі попереднього перепису, матеріалів про народжуваність, смертність і міграцію на даній території. За рекомендаціями ООН, перепис населення необхідно проводити щонайменше раз на 10 років [2].

Серйозною проблемою для вивчення демографічних тенденцій в Україні є відсутність своєчасного перепису населення. У нас єдиний за роки незалежності перепис населення був у 2001 році. Чим далі ми від нього, тим більше неточностей накопичується при обліку населення і реальна чисельність населення починає розходитися з тією, що йде за даними статистики. Нам вкрай необхідна оцінка реальної чисельності населення в регіонах.

Проведення чергового Всеукраїнського перепису населення визначено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 квітня 2008 року № 581-р «Про проведення у 2016 році Всеукраїнського перепису населення» [1].

В Україні найвища смертність у Європі з розрахунку на 100 000 населення, і друге місце в світі за рівнем смертності [3]. Демографічна ситуація в Україні ось вже багато років демонструє негативну динаміку в різниці між показниками народжуваності та смертності. У 2014 році кількість населення зросла тільки в Києві і на Заході. Інші регіони – в мінусі. Українців стало менше. Як повідомила Держслужба статистики, за 2014 рік в нашій країні народилися близько 466 тис. осіб, а померло – майже 633 тис. А значить, природний спад населення склав 167 тис. чоловік [1].

Аналіз даних Держстату України щодо розподілу постійного населення за окремими віковими групами свідчить, що скорочення кількості населення країни супроводжується невпинним і стрімким зменшенням абсолютної чисельності (і, відповідно, питомої частки) дітей віком 0-14 років та збільшенням питомої частки осіб віком > 60 років. Так, у 2000 році серед 49,115 млн осіб постійного населення України діти віком 0-14 років становили 17,9% (8,781 млн дітей), а люди віком > 60 років – 20,75% (10,190 млн осіб). У 2010 році серед 45,783 млн мешканців України зазначені вікові категорії становили відповідно 14,2% (6,484 млн дітей) та 20,7% (9,471 млн осіб).

У наступні роки ситуація з чисельністю дитячого населення почала дещо покращуватися. За станом на 1 січня 2014 року серед 45,246 млн осіб постійного населення нашої країни частка дітей віком 0-14 років становила 14,8% (6,711 млн дітей). Проте питома частка осіб похилого віку в останні роки почала збільшуватися (станом на 1 січня 2014 року становила 9,753 млн осіб – 21,6%) [1].

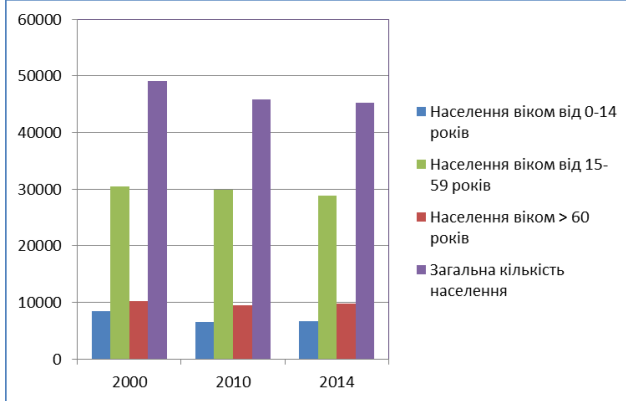

Рис. 1. Розподіл постійного населення за окремими віковими групами

Загально визнано, що здоров'я населення значною мірою позначається на демографічних показниках. Серед демографічних показників найінформативнішими є середня тривалість життя, народжуваність, загальна і дитяча смертність, природний рух населення. Варто зазначити, що в Україні в динаміці окремих показників спостерігаються несприятливі тенденції – порушилася демографічна структура в бік постаріння населення.

У 2013 році, за даними Держстату України, середня очікувана тривалість життя в Україні становила 71,37 року (серед чоловіків – 66,34 року, серед жінок – 76,22 років). За даними звіту Центрального розвідувального управління США (ЦРУ) (The World Factbook), цей показник на 2013 рік становив і того менше – 68,93 року (чоловіки – 63,4 року, жінки – 74,8 року). За цим показником, за даними ВООЗ, Україна займає рівні позиції з Білоруссю (середня очікувана тривалість життя – 71 рік, чоловіки – 66 років, жінки – 77 років) та Російською Федерацією (середня очікувана тривалість життя – 69 років, чоловіки – 63 роки, жінки – 75 років). Проте показники України набагато гірші за показники інших країн Європи: Польщі (середня очікувана тривалість життя – 76 років, чоловіки – 72 роки, жінки – 81 рік) та Німеччини (середня очікувана тривалість життя –

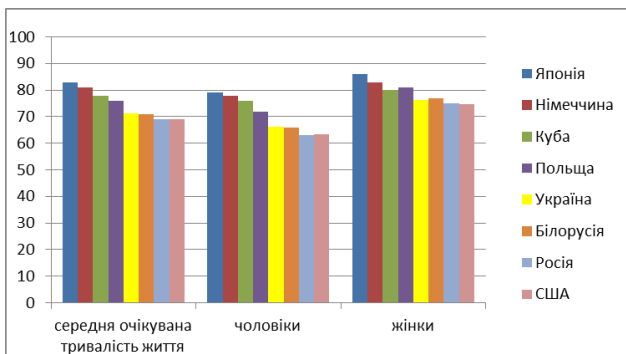

Рис. 2. Середня очікувана тривалість життя в Україні, 2013 рік

81 рік, чоловіки – 78 років, жінки – 83 роки), а також таких країн, як Японія (середня очікувана тривалість життя – 83 роки, чоловіки – 79 років, жінки – 86 років) та навіть Куба (78 років, чоловіки – 76 років, жінки – 80 років) [4].

Особливістю демографічної ситуації в Україні є кризовий стан здоров'я і життєздатності населення – високий рівень захворюваності дітей та дорослих, передчасна смертність у працездатному віці, перевищення більш як втричі чоловічої смертності над жіночою [4].

Основними причинами смертності у 2014 році являються серцево-судинні захворювання (67,3%) та злоякісні новоутворення (13,3%). Частка за хворобами систем кровообігу протягом 10 років піднялася майже на 5% та на даний час займає дві третіх усіх причин смертності [1].

Згідно із загальноєвропейськими даними, Україна посідає перше місце в Європі за кількістю загиблих внаслідок ДТП. Лише за минулий рік на українських автошляхах загинуло близько 5 тис. осіб [5].

Також негативно на демографічну ситуацію впливають військові дії та нестабільна ситуація в країні. За даними ОБСЄ, через бої на Сході загинули приблизно 5 тис. осіб [6].

Звичайно, у такі складні часи люди відкладають народження дітей і, як наслідок, відбувається зниження народжуваності. По Україні без Криму і Севастополя народжуваність зменшилася порівняно з 2013 роком з 475,1 до 465,9 тис. на 1,9% (9,3 тис. осіб), цілковито за рахунок Донецької (-13,3%; -5,4 тис. осіб) і Луганської (-44,3%; -9,1 тис. осіб) областей. Причому у Донецькій реально десь так і є, у Луганській просто не працює статслужба і немає нормального обліку ні народжень, ні смертей. По материковій Україні без Криму і Донбасу народжуваність збільшилася за рік на 1,3% (5,3 тис. осіб), проте в останні місяці ситуація сильно погіршувалась, за перше півріччя було +4,4% [1].

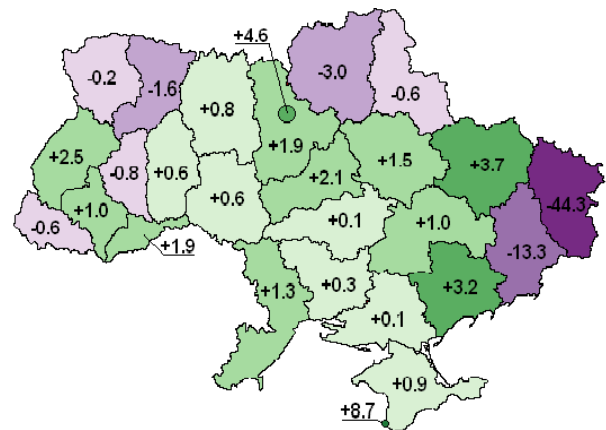

Рис. 3. Зміна кількості народжень у 2014 р. порівняно з 2013 р., у %

Ще одна, гостра проблема, яка в перспективі вплине на народжуваність – «відтік мізків». Через зміни у сфері освіти і скорочення держзамовлення молодь іде вчитися за кордон. Там навчання деколи дешевше і перспектив працевлаштування більше, тому студенти часто не повертаються. Через це стає менше молодих українських сімей з дітьми.

На сьогодні в державі мають місце проблеми у сфері сімейних стосунків, які безпосередньо пов'язані з демографічною ситуацією в країні.

Це, передусім, втрачені традиції багатодітності, значна кількість розлучень та тенденція до неузаконення шлюбів, що призводять до народження дітей-напівсиріт.

Крім того, у суспільстві зберігається споживче ставлення населення до власного здоров'я, не формується відповідальність і мотивація щодо його збереження та зміцнення.

Особливою загрозою майбутнього країни є нинішній стан здоров'я і спосіб життя найбільш перспективних у віковому аспекті категорій населення – дітей і молоді. Нині кожна п'ята дитина народжується з відхиленнями в стані здоров'я. Кожна третя дитина народжується з відхиленням у розвитку нервової системи.

На стан здоров'я населення також негативно впливають чинники навколишнього середовища і в першу чергу несприятлива екологічна ситуація, низька якість питної води та продуктів харчування; соціальні детермінанти – низький рівень доходів більшості населення, відсутність умов для здорового способу життя.

Система охорони здоров'я у своїй діяльності здебільшого спрямована на лікування пацієнтів, а не профілактику захворювань та їх раннє виявлення, що призводить до хронізації хвороб, зростання первинної інвалідизації та запобіжної смертності.

В Україні діє низка програм у галузі охорони здоров'я, здійснюються певні заходи щодо соціального захисту вразливих верств населення, материнства та дитинства. Існуюча система охорони здоров'я не забезпечує в повному обсязі потреби населення в доступній, якісній та ефективній медичній допомозі та практично не впливає на стан медико-демографічної ситуації в країні. Реформи, які проводилися до цього часу в системі, не дали бажаного результату у зв'язку з тим, що носили непослідовний, переважно фрагментарний характер, у цілому не змінюючи застарілу систему надання медичної допомоги, що не дало можливості адаптувати її до ринкових відносин в економіці держави.

Вихід із демографічної кризи, забезпечення сталого демографічного розвитку та нормалізація відтворення населення є довготривалим і досить складним процесом. Необхідно розуміти, що зміст реального виходу з демографічної кризи полягає не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якісної структури народонаселення, збереженні та відтворенні його життєвого і трудового потенціалу.

Пріоритетними завданнями демографічного розвитку можна визначити:

- підвищення ефективності законодавчо гарантованої медичної допомоги, підтримання санітарно-епідеміологічного благополуччя, повна імунізація дітей та підлітків;

- формування у населення відповідального відношення до свого здоров'я, стабілізацію епідемії куріння, наркоманії, алкоголізму в Україні шляхом проведення бесід, круглих столів, а також пропаганди здорового способу життя через засоби масової інформації, насамперед серед молоді;

- покращення доступності, якості та ефективності надання медичної допомоги;

- підвищення тривалості та якості життя, в першу чергу працездатного населення;

- зміцнення сімейно-шлюбних стосунків, формування усвідомленого батьківства та запобігання соціальному сирітству;

- створення соціальних і матеріальних стимулів для заохочення до народження другої (третьої і більше) дитини;

- створення реальних умов для гармонійного поєднання жінками материнства та професійної діяльності;

- відновлення практики профілактичних оглядів населення, розширення спектра лікувально-оздоровчих послуг для людей похилого віку;

- посилення контролю з боку держави за вартістю лікарських засобів та впровадження програм спеціальних знижок для соціально незахищених верств населення;

- запровадження профілактичних медичних оглядів та обов'язкового медичного страхування шляхом співпраці між підприємствами, які використовують найману працю із медичними закладами та страховими компаніями;

- створення електронної бази закладів охорони здоров'я для ведення електронних медичних карток з метою моніторингу стану здоров'я населення шляхом впровадження інформаційних технологій.

Висновки. Дані дослідження базуються лише на основі офіційних статистичних показників, які не відображають повною мірою реального масштабу проблем у сфері охорони здоров'я в Україні. Критерії, за якими наша Україна посідає найгірші місця серед країн, де фактично державної служби охорони здоров'я не існує, показують, що ця сфера діяльності активно не розвивається.

Тому навіть принципове питання розвитку України та побудови її як світової держави вимагає кардинальних, спланованих і комплексних заходів для покращення якісної характеристики народонаселення нашої держави та припинення процесу депопуляції (вимирання) країни.

Список літератури:

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Закон України «Про Всеукраїнський перепис населення».
3. Gazeta.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/life/_ukrayinciv-stalo-42-8-miljona-bez-okupovanogo-krimu/593263.
4. Український медичний часопис [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umj.com.ua/article/71500/harakteristika-socialno-demografichnoi-situacii-ta-socialno-znachushhix-zaxvoryuvan-v-ukraini>.
5. Сегодня.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukr.segodnya.ua/economics/avto/kazhdye-2-chasa-na-ukrainskih-dorogah-pogibaet-chelovek-kak-eto-izmenit-590866.html>.
6. OSCE [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/ukraine>.
7. Ukr.Media [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukr.media/ukrain/223774/>.
8. ZN,UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/socium/ella-libanova-potribno-stimulyuvati-ekonomiyu-.html>.
9. Сегодня.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/ukraine/demografiya-s-minusom-nad-vuh-ukrainok-prihoditsya-tri-rebenka-a-nado-hotya-by-pyat-587931.html>.
10. Концепція загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» на 2012–2020 рр. (проект).
11. Офіційний сайт МОЗ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.moz.gov.ua.

Говорко О. В.

Хмельницький національний університет

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье исследованы современное состояние, проблемы и факторы, влияющие на демографическую ситуацию в Украине. Рассмотрены перспективы повышения качественной структуры народонаселения, сохранения и воспроизведения его жизненного и трудового потенциала. Определены приоритетные задачи демографического развития страны.

Ключевые слова: демографические показатели, перепись населения, рождаемость, смертность, продолжительность жизни, естественное движение, здоровье населения.

Govorko O. V.

Khmelnytsky National University

PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF UKRAINIAN DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT

Summary

Modern state, problems and factors effecting Ukrainian demographic situation have been analyzed in the current paper. Perspectives of enhancing population's quality structure improvement, saving and reproduction its vital and labor potential have been studied. Key tasks for the country's demographic development have been estimated.

Keywords: demographic data, population census, birth rate, mortality, life duration, natural movement, population health.